
Neslyšící je potřeba vnímat jako jazykovou a kulturní menšinu

Neslyšící je potřeba vnímat jako jazykovou a kulturní menšinu

Českým znakovým jazykem dnes hovoří na deset tisíc uživatelů. Málokdo ze slyšících ale ví, že tato komunikace nepředstavuje pouhý překlad češtiny do gest, naopak je zcela svébytným jazykem. Jeho studiem se na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy zabývají Alena Macurová a Radka Nováková.

Když byl roku 1998 na Filozofické fakultě UK otevřen obor čeština v komunikaci neslyšících, šlo pro české neslyšící o mimořádný pokrok. Během minulého režimu byla totiž jejich komunita uzavřená a o český znakový jazyk se nikdo nezajímal. Ve státních institucích nebyl podporován, nepoužíval se ve školách, nebylo ho možné vidět ani v médiích. Situace se začala měnit teprve po roce 1993, kdy bohemistka Alena Macurová iniciovala jeho výzkum.

Profesorce Macurové, jejím kolegům, absolventům a studentům oboru čeština v komunikaci neslyšících se daří přístup k neslyšícím, k jejich jazyku a kultuře pomalu kultivovat. O tom, jak to s užíváním českého znakového jazyka je dnes a o

problémech české komunity neslyšících jsem si promluvila s profesorkou Macurovou a Radkou Novákovou. Tlumočení z češtiny do českého znakového jazyka a naopak obstarala Naďa Hynková Dingová.

Přestože dnes již výzkumu a užívání českého znakového jazyka nic nebrání, neužívají ho všichni ti, kteří by to potřebovali. Jaké jsou pro to důvody?

Macurová: Mezi ty nejzávažnější problémy zřejmě patří nepochopení toho, co to je hluchota, a snaha o integraci všech neslyšících do většinové společnosti, bez ohledu na stav jejich sluchu a jejich individuální potřeby. Jen malé procento neslyšících dětí se narodí neslyšícím rodičům, kteří ovládají český znakový jazyk a jsou na situaci připraveni. Když se slyšícím rodičům narodí neslyšící dítě, ze všeho nejvíce se snaží – a je to pochopitelné –, aby bylo jako „normální“ děti. Nezapojují ho proto do komunity neslyšících, ale snaží se udělat všechno pro to, aby bylo jako dítě slyšící. Úplná integrace ale není možná. Neslyšící člověk nebude nikdy mluvit tak jako my, kteří slyšíme. A nebude bohužel ani psát jako my – pořád ho totiž neumíme psanou češtinu naučit na úrovni srovnatelné s jeho slyšícími vrstevníky.

Problémem je tedy nepřipravenost rodičů na to, že mají neslyšící dítě?

Nováková: Slyšící rodiče nejsou na příchod neslyšícího dítěte jazykově ani psychicky vybaveni. Prvním odborníkem, na kterého se obrací, je většinou lékař. Ten z podstaty svého povolání léčí a hluchotu vnímá jako nedostatek. Rodičům proto nedoporučí, že by měli s dítětem začít používat znakový jazyk, ale zaměřuje se jen na to, aby dítěti nějakým způsobem alespoň částečně sluch navrátil.

Macurová: Je zde patrný střet dvou přístupů k hluchotě. Zda ji léčit a snažit se ji napravit, anebo zda neslyšící vnímat jako jazykovou a kulturní menšinu a podporovat je.

Pokud rodiče spoléhají jen na pomoc lékaře a děti se nezačnou učit znakový jazyk včas, trpí následně v životě nějakou jazykovou nedostatečností?

Nováková: Ano, tyto děti dlouho setrvávají v období takzvaného bezjazyčí. Mluvenou češtinu svých rodičů neslyší a ke znakovému jazyku se neslyšící dítě ze slyšící rodiny dostává často až v mateřské škole, kde se setká se starším dítětem z neslyšící rodiny, které znakový jazyk už umí, a stane se mu jazykovým vzorem. Není ale neobvyklé, že první kontakt se znakovým jazykem přichází až na základní škole.

<blockquote class="leftfloat"> <p>Speciální pedagogika je utvrzena v názoru, že neslyšící by se měli vzdělávat tak, aby byli ve výsledku co nejvíce podobni slyšícím lidem.</p> </blockquote>

Neměli by rodičům místo lékařů pomáhat speciální pedagogové?

Nováková: Speciální pedagogika je utvrzena v názoru, že neslyšící by se měli vzdělávat tak, aby byli ve výsledku co nejvíce podobni slyšícím lidem. Speciální školy pro neslyšící samozřejmě existují. V Praze jsou tři, v České republice pak celkem jedenáct. Jejich zaměstnanci jsou speciální pedagogové, často slyšící lidé, kteří mají o neslyšících jasné smýšlení a sami často znakový jazyk neovládají. Neslyšících učitelů a zaměstnanců je v těchto školách velmi málo, přitom jazykový vzor je jedním z nejdůležitějších zdrojů učení.

Jak sami neslyšící vnímají skutečnost, že je většinová společnost automaticky posílá ke speciálním pedagogům?

Nováková: Jsme nespokojeni. Jako velký problém vnímáme inkluzi a názor, že se neslyšící musejí více snažit, aby se stali plnohodnotnými členy většinové společnosti. Zapomíná se na to, že i když se neslyšící budou snažit, používají jiný jazyk. Mělo by se k nim přistupovat jako k cizincům. Bez společného jazyka se inkluzivní prostředí vytváří těžko.

Macurová: Namísto psaní a čtení a funkční gramotnosti se dnes ještě pořád klade důraz na to, aby neslyšící mluvili. Jako bychom neslyšícím dávali najevo: slyšet sice nemůžete, ale mluvte jako my, a když už neslyšíte, vnímejte mluvený jazyk alespoň odezíráním.

Je zde nějaké řešení?

Nováková: Bylo by dobré uvažovat o bilingvální metodě. Ideální by byly školy, kterým nebudeme říkat speciální, jež budou respektovat jinakost neslyšících a ve kterých se budou učit nejen svůj jazyk, ale samozřejmě i jazyk většinové společnosti. Pro neslyšící je bezpodmínečně nutné, aby byli bilingvní. Musejí se naučit dobře číst a dobře psát v jazyku většinové společnosti, aby se mohli vzdělávat.

Jedním z pracovišť, která umožňují neslyšícím bilingvní vzdělání, je právě to vaše. Je pro neslyšícího studium na vysoké škole náročnější?

Nováková: Z vlastní zkušenosti to mohu potvrdit. Přišla jsem ze střední školy, kde jsme byli opečovávaní, mnoho věcí za nás dělal někdo jiný. Na vysoké škole bylo ale najednou všechno jen na nás a okolí očekávalo, že všechno zvládneme podobně jako slyšící spolužáci. Dostávali jsme například mnoho studijních materiálů v angličtině a museli jsme je zvládat, přestože pro nás angličtina byla vlastně už několikátý cizí jazyk. Velkým problémem jsou pro nás různé seminární a závěrečné práce, které musíme psát v pro nás cizím jazyce. V zahraničí se setkáváme s tím, že neslyšící mohou závěrečnou práci odevzdat ve svém mateřském jazyce, tedy ve znakovém jazyce prostřednictvím videonahrávky.

Proč mají neslyšící problémy s psanými texty?

Macurová: Když přijdou slyšící děti do školy, začínají svůj mluvený jazyk převádět do psaného textu – a ne že by to vždycky bylo bez problémů. Neslyšící děti ale žádný mluvený jazyk nemají, a nemají proto co převádět.

Nováková: Sama jsem chodila na základní školu, kde se používal zejména psaný a mluvený jazyk. Naučila jsem se psát, ale psala jsem věty, kterým jsem nerozuměla. Nikdo se totiž neobtěžoval tím, vysvětlit mi, co to vlastně píšeme. Byli jsme vedeni k přepisování textů z tabule do sešitu, a protože jsem to měla napsané pěkně, měla jsem dobré známky. Dalším krokem ovšem nebylo, že bychom si vysvětlili, co jsme napsali, ale museli jsme to vyslovovat, abychom se naučili pěkně mluvit.

<blockquote class="rightfloat"> <p>Sama jsem chodila na základní školu, kde se používal zejména psaný a mluvený jazyk. Naučila jsem se psát, ale psala jsem věty, kterým jsem nerozuměla. Nikdo se totiž neobtěžoval tím, vysvětlit mi, co to vlastně píšeme.</p> </blockquote>

Hovoříme tady o odlišnosti mluveného a znakového jazyka. Jaké jsou mezi nimi rozdíly?

Nováková: Jde o zcela odlišné jazyky, které se svými jazykovými prostředky nepřekrývají, mají odlišnou gramatiku. Existují výrazové prostředky, jimiž disponuje český znakový jazyk, ale v češtině je nenajdeme a naopak. Sama podstata znakového jazyka se liší, protože je vizuálně motorický a interaguje v prostoru, což mu dává úplně jiné možnosti než jazyku mluvenému. Nestačí se proto naučit jen jednotlivé znaky, ale také to, jak s nimi zacházet v kontextu.

Komunita neslyšících je malá, nepochybují, že pro běžnou komunikaci poskytuje znakový jazyk veškerou potřebnou slovní zásobu. Stává se, že ve specializovaných oblastech scházejí „slova“?

Nováková: V akademickém prostředí si s běžnými výrazovými prostředky znakového jazyka skutečně nevystačíme. Sami jsme proto museli vytvořit celou terminologii pro oblast jazykovědy. Utvrdilo nás to ale v tom, že znakový jazyk takovou možnost má, přestože do té doby nebylo potřeba takové termíny vytvářet a používat. Termíny musely vzniknout nejen pro lingvistiku, ale i pro medicínu nebo třeba pro IT.

Vytváříte tady na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy nějaké nové slovníky?

Nováková: Pracujeme na sociolingvistickém a psycholingvistickém slovníku. Termíny vznikají podle potřeby komunity neslyšících a jednotlivé pojmy jsou vysvětlovány přímo ve znakovém jazyce. Slovník je elektronický. Papírový slovník by nás nutil seřadit hesla podle abecedy, to už je ale vyhledávání podle češtiny, zatímco ve znakovém jazyce můžeme vyhledávat podle tvaru ruky, pohybu nebo místa artikulace, což je „na papíře“ komplikované.

Inspirujete se v zahraničních znakových jazycích, když nějaký termín v českém znakovém jazyce nemáte?

Nováková: Pokud narazíme na pojem, pro nějž nemáme znak, nejdřív ho vyhláskujeme pomocí prstové abecedy. Pak vytvoříme prozatímní, takzvaný inicializovaný znak a užíváme ho, dokud se neobjeví znak, který daný pojem uspokojivě vyjádří. Z cizích znakových jazyků ale znaky přejímáme také.

Má každý stát vlastní znakový jazyk?

Nováková: Ano a nemusíme se držet jen národní úrovně. Na území některých států je znakových jazyků dokonce několik. Například ve Švýcarsku se používá francouzský, italský a německý. Používá se také mezinárodní znakový systém, který byl uměle vytvořen, podobně jako třeba esperanto. Ten má usnadnit komunikaci mezi neslyšícími různých národů.

Obor čeština v komunikaci neslyšících se začal na Filozofické fakultě UK vyučovat v roce 1998. Díky němu mohou dnes neslyšící studovat vlastní jazyk a dozvídat se informace i o své komunitě a kultuře. Ústav jazyků a komunikace neslyšících se věnuje studiu znakového jazyka a kultury neslyšících, otázkám vzdělávání neslyšících nebo tlumočení mezi českým znakovým jazykem a češtinou.

Mgr. Radka Nováková vystudovala češtinu v komunikaci neslyšících na FF UK. Předmětem jejího odborného zájmu je lingvistika českého znakového jazyka, zvláště lexikologie a způsoby nepřímého pojmenování v českém znakovém jazyce.

prof. PhDr. Alena Macurová, CSc. je česká bohemistka a lingvistka. V devadesátých letech dvacátého století iniciovala výzkum českého znakového jazyka a stála u zrodu oboru čeština v komunikaci neslyšících na Filozofické fakultě UK.